

DOI 10.31909/26168812.2019-(39)-6

УДК. 378

САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

В. Звєкова

*кандидат педагогічних наук, доцент**Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

У статті розглядаються проблеми формування самостійності молодших школярів під час навчально-виховної діяльності. Представлені педагогічні умови, що забезпечують ефективність самостійної роботи молодших школярів, за розвитком їх творчих здібностей.

Ключові слова: *особистість, здібності, діяльність, молодші школярі, педагогічні умови*

Актуальність проблеми: сьогодні, перебуваючи на порозі нового етапу свого розвитку, людство потребує виховання «нових» особистостей, які б характеризувалися не лише розвиненими інтелектуальними здібностями, а й самостійністю, індивідуальністю та високою моральністю.

Проблема формування самостійності у дітей широко розглядається в сучасних педагогічних працях. Їй присвячено багато досліджень, її вивчають в самих різних аспектах. У нашому випадку, ми зосередимо увагу на підготовці молодших школярів до самостійної діяльності. Самостійність як якість особистості дитини ми зачіпаємо лише побічно, так як шукаємо методи керівництва способами самостійних дій дітей. В теорії педагогіки зазначається, що діяльність як самостійну можна розглядати тоді, коли індивід здатний виконувати нове, ускладнювати нові завдання або діяти в незнайомих ситуаціях, орієнтуючись в них без сторонньої допомоги.

Аналіз останніх наукових досліджень. На думку Дичківської І. М. [1], самостійна діяльність у школяра виникає в тому випадку, якщо він відчуває потребу діяти за своєю ініціативою, самостійно мислити, висувати нові завдання, знаходити способи їх вирішення, виявляє уміння переносити засвоєні знання і навички в нові умови.

Характеристику поняття розкривають і інші педагоги. Б. П. Єсіпов [3, с. 230] вважає, що самостійну роботу школярі виконують без педагога: «... учні свідомо прагнуть досягти поставленої в завданні мети, вживаючи свої зусилля і виражаючи в тій або іншій формі результат розумових або фізичних дій».

П. І. Підкасистий [4, с. 148] пропонує розглядати її як «...засіб організації та виконання учнями певної діяльності відповідно до поставленої мети».

В основу класифікації типів цієї діяльності автор кладе принцип єдності і органічного поєднання відтворює і творчої діяльності, що знаходяться в діалектичних зв'язках. Передумови самостійної діяльності у дітей ми спостерігаємо ще в дошкільному дитинстві.

Особливе значення в дослідженні теорії діяльності молодшого школяра мають праці А. П. Усової [6], вона характеризує види діяльності - ігрову, трудову, навчальну.

При розгляді ігрової діяльності вона спирається на висловлювання К. Д. Ушинського [5], який оцінює гру як діяльність, в якій дитина діє абсолютно самостійно, в той час як в побуті він не в змозі цього робити. Вільна діяльність робить значний вплив на розвиток здібностей дитини, його нахилів, а, отже, і на весь складається вигляд.

У сучасних умовах в педагогіці застосування способів самостійної діяльності набуває широкого поширення.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті поняття «самостійна діяльність» та застосування способів самостійної діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, слід передбачити правильне співвідношення способів самостійних дій і способів засвоєння по інструкції, показу педагога і при початковому ознайомленні з матеріалом, і в процесі його освоєння, і, звичайно, при його закріпленні.

В теорії педагогіки представлені численні дослідження самостійності як риси особистості, яка формується в різних видах діяльності. Підкреслюється її значення як результат комплексу елементів, пов'язаних зі спрямованістю і вибірковістю її дій, з якістю наявного досвіду знань, умінь, з вольовою спрямованістю.

Отже, у психолого-педагогічній літературі досить широко представлена характеристика діяльності взагалі і ті дії, які можна позначити як самостійні. У шкільній педагогіці основна увага приділяється навчальній діяльності і виконуються в її процесі самостійних робіт учнів; характеризується її сутність, структура, види, а також співвідношення в ній творчих і відтворюючих дій. В педагогіці підкреслюється виховний підхід; самостійні дії дітей розглядаються в різноманітних видах діяльності, намічається також генетичний підхід до неї.

Самостійна діяльність виникає відповідно до індивідуальних інтересів дітей, здійснюється за їх самостійним задумом, в ній відображаються наявні враження хлопців, їх ставлення до процесу діяльності.

Генезис і сутність самостійної діяльності в нашому дослідженні розглядається наступним чином. Джерело її виникнення - в навколишній дитини життя. Мотиви, інтереси обумовлені тим досвідом, який дитина накопичила в процесі навчання, беручи участь в іграх, розвагах, святах. Чим багатше тезаурус дитини, тим багатше його самостійна практика. Термін «тезаурус» застосовується в теорії інформації; у даному випадку під ним розуміється запас минулих вражень, переживань, які знову відтворюються в пам'яті дитини при його новому спілкуванні з мистецтвом, і з іншими видами діяльності.

Висуваючи питання про доцільність застосування педагогічних умов, що впливають на самостійну діяльність, важливо не стільки наголошувати на інтуїцію у діях дітей, скільки дбати про те багажі, завдяки якому вони можуть діяти винахідливо, творчо, швидко. Визнаючи, що самостійна діяльність починається з ініціативи дітей і в основному проходить без безпосередньої допомоги дорослого, ми вважаємо цей процес не спонтанним, а педагогічно обумовленим.

Відповідно до основної гіпотези про педагогічну обумовленість розвитку даного явища ми припустили, що однією з найістотніших причин, що спонукають дітей до самостійної діяльності, виступає навчання. З метою подальшого дослідження ми розробили питання анкет для дітей і педагогів.

Після проведеного аналізу, на практичних заняттях з курсу «Педагогіка», де студенти першого курсу педагогічного факультету проводили анкетування серед учнів молодших школярів загальноосвітніх шкіл м. Ізмаїл №1, №4 з'ясували, що з усіх опитаних (96 дітей від 7 до 8 років) 60,8 % дітей не знають, чим можна зайнятися; 26 % дітей збираються займатися комп'ютерними іграми (від числа всіх опитаних), 13 % бажають займатися з педагогами, інші діти нічого не відповіли.

Це говорить про те, що більшість дітей не мають ініціативи самостійно організовувати яку-небудь діяльність (ігрову, художню, трудову і т. д.)

Потім, студенти, в групі продовженого дня провели хронометраж, який дозволив виміряти і виділити з усіх режимних моментів самостійну діяльність.

Хронометраж показав, що переказ казки займає 2-3 хвилини, читання віршів -1-2 хвилини, творча розповідь 5-7 хвилин, спів-1-2 хвилини, ритмічний рух-1-1,5 хвилини. Негативним стало те, що діти вибирають для самостійної діяльності сидячі види діяльності і вони займають нетривалий час.

Самостійна діяльність дітей цієї вікової групи поза занять проявлялася в основному в розгляданні ілюстрацій в книгах, які перебували в книжковому куточку, і розповіді по картинках знайомих казок. Займалися діти невеликими групами - по 2-3 дитини.

Хронометрування їхніх дій показало відсутність стійкості інтересів. Періодизація матеріалу була такою:

Низький рівень самостійної художньо-мовної діяльності молодших школярів ми пояснюємо наступними причинами:

- 1) діти не володіли способами самостійних дій, їм не вистачало знань, умінь;
- 2) недостатньо оснащена розвиваюча предметно-просторове середовище; книги в книжковому куточку розміщені безсистемно; але не всі вони відомі дітям в такій мірі, щоб служити стимулом до розповідання, читання. Відсутні твори сучасних письменників;
- 3) педагог не керував самостійною художньо-мовною діяльністю.

Аналізуючи записи спостережень, ми дійшли висновку, що необхідно змінити умови, організацію самостійної діяльності дітей поза уроками.

Таким чином, констатуючий експеримент показав, що для організації самостійної діяльності необхідні педагогічні умови: підготовка до самостійної діяльності, організація предметно-просторового середовища, формування вміння організовувати сюжетно-рольові ігри, дидактичні ігри і т. д.

Формуючий етап нашого дослідження під час практичних занять, включав в себе спеціальні заняття з підготовки до самостійної діяльності. Для групи продовженого дня організація самостійної діяльності дітей протягом багатьох років є актуальною.

Роботу з підготовки дітей до самоорганізації різних видів діяльності доцільно проводити на заняттях як їх складової частини, спрямованих на розвиток бажання і вміння самостійно виконувати завдання, ліпити, малювати, конструювати, на активізацію художньо-мовленнєвій, руховій, музичній діяльності, вміння самостійно організовувати різні ігри. Здійснюються ці заняття не рідше одного разу в квартал, а зміст умінь, що формуються в процесі їх проведення, відповідає програмним вимогам. У вільний від занять час ми акцентували увагу дітей на необхідність певної послідовності організаційних дій.

Нами використовувалися серії картинок, на яких зафіксовані, здійснювані в певному порядку основні (ключові) організаційні дії. На цьому ж етапі дослідження ми змінили розвиваюче предметно-просторове середовище, визначили зону для художньо-мовної діяльності, внесли в клас посібника, доступні для самостійних дій дітей молодшого шкільного віку: знайомі книги з яскравими ілюстраціями.

Всі ігри відповідали сюжетам творів, вже відомих дітям або досліджуваних за програмою. Передбачалося, що, заповнюючи карту лото або складаючи картинку з кубиків, дитина стане розповідати іншим учасникам казку. У гру вводився елемент змагання, хто швидше збере картинку до казки, хто краще, емоційніше, цікавіше розповість. Нашою метою було спостерігати за реакцією дітей на зміну середовища і потім аналізувати спостереження.

Спостереження показали, що предметне матеріальне середовище істотно впливає на розвиток самостійної діяльності, але не визначає її. Слабкий розвиток самостійності і художньо-мовних дій викликало необхідність включити в експериментальну роботу завдання, що підсилюють навчання дітей на заняттях необхідним навичкам самостійності, творчості, переказу.

В результаті, програмний матеріал співвіднесли з рішенням поставлених завдань; розробили методику, забезпечує емоційне сприйняття дітьми художніх творів, допомагає виявленню і формування способів самостійних дій на заняттях. Методику розробляли відповідно до кожного виду діяльності і з конкретним художнім матеріалом. Враховували, що самостійність, що виявляється в різних видах діяльності, має свою специфіку. Відбирали необхідний матеріал для занять: книги, картини, портрети письменників, фрагменти мультфільмів, розвиваючих програм.

На наступному етапі ми формували способи оволодіння зображувально - виразними засобами, необхідними для самостійного втілення творчого задуму.

З цією метою давали спеціальні завдання:

1. Придумати слова, щоб вони звучали однаково з заданими словами, а за значенням були іншими.
2. Придумати слова, щоб вони позначали те ж саме, що означає дане слово, а звучали б по іншому.
3. Розповісти про іграшку, не повторюючи один одного. Порівняти її з будь-якою іграшкою.

Подібними завданнями ми розвивали мову дітей, формували навички та вміння образно висловлювати свої думки, розповідати творчо. Діти стали брати активну участь у творі розповіді або казки, розпочатих педагогами, розгортати сюжет, вводити нових дійових осіб в розповідь, придумувати своє завершення теми.

На третьому етапі ми підводили дітей до більш складних видів творчих проявів: вміти самому придумати тему, обрати жанр, співвіднести словесне оформлення свого розповідання з темою, тобто в казці застосувати повтори, традиційні народні епітети, порівняння, в оповіданні використовувати реалістичну лексику.

Застосовували творчі завдання: придумати казку, скласти розповідь. Виконання завдання вимагало від дітей свого задуму та вміння самостійно знайти способи художньо-мовних дій. Дитина сама мала вирішити, що вона розповідатиме-казку чи розповідь, чим користуватиметься-настільним театром, сама мала відібрати потрібні їй картинки, персонажів.

У процесі дослідної роботи ми переконалися, що ефективність становлення та розвитку самостійної художньо-мовленнєвої діяльності багато в чому залежить від педагогічного керівництва, яке у вільний для дітей час набуває особливого характеру. Вчитель створює ситуації, що сприяють розвитку самостійної діяльності молодших школярів, він заохочує одних, стримує інших, стежить за емоційною атмосферою, необхідною для підтримки самостійної діяльності.

При цьому особлива увага приділяється підвищенню якості знань і умінь школярів, підготовці їх н самостійної пізнавальної та трудової діяльності. Тому вдосконалення методики викладання та методів навчання в цілому нерозривно пов'язано з вирішенням питань формування та розвитку самостійної навчальної і практичної діяльності учнів, в тому числі і молодших школярів.

У теорії та практиці реалізації самостійної роботи в школі спостерігаються різні положення, стани і погляди. Однак у всіх випадках звертає на себе увагу наявність протиріччя між тим, що робиться в школі, і теоретичною розробкою відповідних питань. Це проявляє себе наявністю стійких, що стали типовими, недоліків в роботі багатьох вчителів і, в результатах навчання учнів.

У ряду вчителів спостерігається нечітке, недостатнє розуміння сенсу (ролі, місця, цілей) самостійної роботи, нерозуміння того, що самостійна робота у практиці навчання проявляє себе не просто як форма організації навчання (наприклад, як вид, найчастіше, письмової роботи, що виконує функцію контролю знань), але в даний час є і трактується як один з провідних методів навчання, характерна взаємодія вчителя і учнів в тому випадку, коли метою навчального процесу є формування самостійності, залучення творчих можливостей учнів для самостійного оволодіння ними новими доступними фактами, знаннями, вміннями, а не тільки для закріплення знань, пов'язаного в основному з відтворюючою діяльністю.

У багатьох учнів спостерігається уповільнене формування компонентів навчальної діяльності, відсутність елементарних умінь виконувати роботу в класі без допомоги вчителя, а вдома без допомоги батьків і старших.

Висновки: таким чином, у сучасних умовах розвитку освіти в Україні педагоги навчальних закладів, що здійснюють цілісний розвиток особистості дитини молодшого

віку, повинні постійно підвищувати свою професійну кваліфікацію, удосконалювати професійну майстерність, забезпечувати високий науково - теоретичний і методичний рівень проведення занять.

Тому особливого значення набуває проблема вдосконалення практики управління системою самостійної та науково-методичної роботи у навчальних закладах, оновлення змісту науково-методичної роботи в навчальних закладах, її організаційних форм.

1. Дичківська І. М. Марія Монтессорі: теорія і технологія: навчально-методичний посібник / І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська. – К., 2006. – 342 с.

2. Дубровина М. Готовність до школи / За редакцією М. Дубровиної. – К., 2005. – 289 с.

3. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. М.:1. Учпедгиз, 1961. – 239 с.

4. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. М.: Педагогика, 1980. -240 с.

5. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. спроба педагогічної антропології: вибр. пед. твори: в 2-хт.; пер. з рос./ К.Д.Ушинський; [ред.кол.: В. М. Столетов]. – К.: Рад.шк., 1983. – Т.1. – 488 с.

6. Селюнина С. Проблемы обучения в педагогическом наследии А. П. Усовой // Дошкольное воспитание. – 1979. – № 12. – 315 с.